

Петрова О.Б. Лінгвокогнітивний аналіз конкретногалузових термінологічних систем // Матеріали XXVI Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах Європи та Азії» (30-31 травня 2016 р.) // Збірник наукових праць. – Переяслав-Хмельницький, 2016. – С.298-300 (15320 зн.).

Комплексний підхід до опису формування, функціонування та системно-понятійних зв'язків конкретногалузової терміносистеми епідеміології дозволяє вивчити характер мовної репрезентації термінів, особливості терміносистеми та відбиття процесу пізнання, взаємозв'язків різних суміжних та несуміжних із епідеміологією галузей.

Ключові слова: конкретногалузові терміносистеми, епідеміологія, лінгвістичний аналіз, когнітивний аналіз.

Петрова О.Б. Лингвокогнитивный анализ частноотраслевых терминологических систем // Материалы XXVI Международной научно-практической интернет-конференции «Проблемы и перспективы развития науки в начале третьего тысячелетия в странах Европы и Азии» (30-31 травня 2016 г.) // Сборник научных работ. – Переяслав-Хмельницкий, 2016. – С.298-300 (15320 зн.).

Комплексный подход к описанию формирования, функционирования и системно-понятийных связей частноотраслевой терминотерминосистемы эпидемиологии дает возможность изучить характер языковой репрезентации терминов, особенности терминотерминосистемы и отражение процесса познания взаимосвязей смежных и несмежных с эпидемиологией отраслей.

Ключевые слова: частноотраслевые терминотерминосистемы, эпидемиология, лингвистический анализ, когнитивный анализ.

Petrova O.B. Linguocognitive description of special field terminological systems // //Proceedings of XXVI International scientific practical internet conference «Problems and prospects of the science development at the beginning of the third millennium in countries of Europe and Asia» (30-31 May, 2016) // Collection of scientific works. – Pereyaslav-Khmel'nitskiy, 2016. – P. 298-300 (15320 symb.).

Complex approach to description of formation, functioning and systemic conceptual relations in special field terminological system of epidemiology allows to study the character of language representation of terms, peculiarities of term system, and reflection of cognitive process, correlations of adjacent and non-adjacent with epidemiology fields.

Key words: special field terminological systems, epidemiology, linguistic analysis, cognitive analysis.

Ольга Петрова
(Харків, Україна)

ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

(Теоретичні та методологічні проблеми дослідження мови)

ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ АНАЛІЗ КОНКРЕТНОГАЛУЗЕВИХ ТЕРМІНОЛОГІЧНИХ СИСТЕМ

Питання вивчення термінології, галузевої термінології та конкретногалузевих термінологічних систем, їх створення, розвитку та функціонування розробляються багатьма мовознавцями, зокрема, цих проблем у своїх працях торкаються Д.С. Лотте, В.М. Лейчик, Т.Р. Кияк, Т.І. Панько, Є.Ф. Скороходько, С.А. Жаботинська, О.С. Кубрякова, В.Ф. Новодранова, Г.О. Краковецька, С.Л. Мішланова та ін. [1-5].

Зацікавленість у лінгвістичній розробці проблем термінології зумовлюється зростанням ролі термінів у різноманітних сферах життя, зумовленим як сучасним прогресом, так і глобалізацією та інтернаціоналізацією. Розвиток галузей знання сприяє всебічному вивченню конкретногалузевих терміносистем, склад і структура яких стрімко розвиваються. Терміносистема епідеміології належить до найбільш інтегрованих наук і становить об'єкт актуального лінгвістичного аналізу.

Слід відзначити, що нинішній стан розвитку мовознавства визначає як найактуальніший когнітивний підхід, який описує терміни (одиниці терміносистем) з погляду відбиття ними процесу пізнання в цілому та створення фрагментів наукової картини світу. Нині актуалізовані дослідження в галузі когнітивної лінгвістики (Р. Ленекер, Ж. Фоконьє, Дж. Лакофф, М.Н. Володина, Т.Р. Кияк, Т.І. Панько, С.А. Жаботинська, О.С. Кубрякова, Дж. Лакофф, Дж. Лайонз, В.Ф.Новодранова, С.Л. Мішланова та ін.) [1-8]. Цей підхід доповнює традиційні описові методики аналізу термінологій, дозволяє моделювати внутрішній зміст терміна, аналізувати його системні зв'язки мовно-пізнавального характеру. Сучасній науці властиве застосування поліпарадигмального підходу до вивчення об'єктів дійсності, який передбачає

широкий погляд і враховує взаємодію та розподіл об'єктів (Є.С. Закірова, О.С. Кубрякова, Т.І. Панько, Є.Ф. Скороходько, Т.Г. Соколовська та ін.) [1; 9]. Це обумовлено тим, що по-перше, одним із провідних аспектів розгляду став антропоцентризм, а по-друге, інтенсивною інтеграцією різних галузей знання – теорії пізнання, мовознавства, психології, культурології, логіки, філософії та ін. (С.А. Жаботинська, О.С. Кубрякова, В.Ф. Новодранова, Т.Р. Кияк та ін.) [2;3;5].

Перетин складних проблем різних галузей знання сприяв зародженню когнітивної лінгвістики, яка становить напрям у мовознавчих дослідженнях, у межах якого мову розглядають з погляду загального когнітивного механізму в розвитку мовлення та мислення та поступу знань. Професійна мовна картина світу стає все частіше об'єктом лінгвокогнітивних розвідок. Когнітивна лінгвістика базується на тому, що спеціально дібрані та опрацьовані дані про мову можуть бути застосовані для аналізу ширшого ніш власне мовознавство коло проблем стосовно природи розуму людини та інтелекту, мовленнєвої поведінки, що виявляється у всіх процесах взаємодії людини з навколишнім світом та суспільством. Методи когнітивної лінгвістики дозволяють аналізувати та реконструювати ментальні процеси, які складають основу термінотворення, виявляти закономірності та підстави (лінгвістичні, когнітивні, антропоцентричні, галузеві тощо) номінації. Номінативно-когнітивний підхід застосовує різні моделі аналізу (дефініційного, семантичного, категоріального, концептуального, етимологічного, словотворчого, статистичного та ін.). При цьому мова розглядається як ментальне утворення, яке породжується людиною за допомогою мислення та як система репрезентації знань людини в певній професійній галузі.

Наука становить сферу людської діяльності, спрямованої на вироблення та теоретичну систематизацію об'єктивного знання про дійсність, включаючи як діяльність, метою якої є отримання нового знання, так і її результат – суму знань, які лежать в основі наукової картини світу. Як відомо, внаслідок спеціалізації наукових знань формуються відносно самостійні окремі наукові галузі, базовим структурним елементом удосконалення та стандартизації яких є

термінологія. Створення термінів відбувається в межах науково-пізнавальної діяльності, орієнтованої на опрацювання фахової інформації. Галузеві медичні термінологічні системи не є винятком у цьому сенсі і відбивають динаміку розвитку певних галузей медичної науки.

Як свідчать відносно усталені в термінознавстві традиційні визначення, термінологією називають сукупність термінів, які створюються стихійно в процесі пізнання певної галузі діяльності людини, а терміносистему розуміють як упорядковану єдність термінів певної галузі, яка поступово із розвитком науки набуває ознак системності внаслідок організації термінології (Т. Кияк, І. Кочан, Т. Панько, Л. Симоненко, О. Суперанська та ін.) [1-2]. Терміносистеми унормовуються впродовж безперервного функціонування в комунікації.

Вище вже було зазначено, що епідеміологія є однією з найбільш інтегрованих наук в аспекті сучасного термінотворення. Питання аналізу терміносистеми епідеміології як однієї із сучасних створюваних терміносистем включають різні аспекти розгляду. Терміносистема епідеміології має ознаки впорядкованості, семантичної та структурної єдності взаємопов'язаних між собою та змістом галузі термінів. Багато особливостей визначаються міждисциплінарним статусом цієї терміносистеми. Характерним для даної термінології є міграція термінів із суміжних спеціальних галузей знань.

Структурно *епідеміологію* підрозділяють на *загальний* та *спеціальний* розділи, що знайшло безпосереднє відображення в найбільш вживаних типах термінів, характерних для даної наукової галузі. Сучасна епідеміологія включила в свою сферу методи інших дисциплін, що спричинило широке застосування термінів цих суміжних фахових галузей. Залучаючи їх терміни, епідеміологія в сучасних умовах набула характеру однієї з дисциплін, найбільш поєднаних із різними розділами медицини та іншими сферами знання. Аналізуючи екстралінгвістичну основу термінології цієї галузі, можна простежити досить тісні зв'язки епідеміології з комплексом медико-біологічних і ветеринарних наук – таких, як *мікробіологія*, *паразитологія*, *імунологія*, *генетика*, *інфектологія*, *епізоотологія* та ін. Крім того, традиційно

відзначаються її зв'язки з медико-гігієнічними (*гігієна, санітарна статистика, організація охорони здоров'я*), а також із різними технічними науками (*інформатика, фізика та ін.*). Слід відзначити також наявність зв'язків епідеміології з *географією, ландшафтознавством та ін.* Епідеміологія активно застосовує терміни *імунологічної діагностики* для найменування понять епідеміологічного нагляду. *Імунологічна діагностика і профілактика* як прикладні напрямки теж були інтегровані в епідеміології і, відповідно, принесли своє термінологічне забарвлення. Такі номінації відбивають найефективніший аспект комплексу профілактичних епідеміологічних заходів.

Епідеміологія використовує також терміни *імунотерапії*, зокрема в розділах, пов'язаних із застосуванням протиправцевої, протидифтерійної сироваток та іншими методами лікування і боротьби з інфекцією (наприклад, санація носія, лікування хворого). Терміни *імунологічної генетики*, як і інших зазначених галузей, епідеміологія застосовує в специфічному висвітленні. Так, у проблемах генотипування мікроорганізмів для епідеміології важливим є не тільки те, що певний мікроорганізм циркулює в навколишньому середовищі або серед населення, а саме визначення його генотипових характеристик, які дозволяють вважати їх епідеміологічними маркерами. Таким чином, у межах епідеміологічної терміносистеми зазначені термінологічні назви мають дещо інший порівняно з терміном вихідної терміносистеми семантичний склад, зумовлений саме епідеміологічним аспектом розгляду та функціонування.

Як можна побачити, епідеміологія запозичує терміни суміжних галузей у межах специфічного епідеміологічного когніотипу (від *cognitive* – англ. пізнавальний). Так, згідно з даними імуногенетики відомо, що різні генотипи людини мають різний ступінь схильності до сприйнятливості інфекції. Ці відомості із генетики знаходять застосування в епідеміологічній стратегії вироблення напрямків боротьби та профілактики інфекції. Тут епідеміологічні терміни відбивають, на відміну від суто генетичних, поняття про генотипи людини в епідеміологічному аспекті.

Епідеміологія, яка останнім часом демонструє активний розвиток, послуговується багатопрофільним комплексом найскладніших і взаємопов'язаних дисциплін, галузей дослідження та численних фундаментально-прикладних відгалужень, зокрема *імунобіотехнології та молекулярної біології, вірусології, бактеріології, біологічної хімії*, а також аналітичних дисциплін (*кібернетика, інформатика, статистика* та ін.). Цьому сприяє те, що нині в епідеміології структуровані такі вузькі галузі, як *молекулярна епідеміологія, вакцинологія*, а також проблеми *онтогенезу імунної системи та еволюції імунітету*.

Отже, відмітною рисою розвитку епідеміології як самостійної наукової галузі на сучасному етапі є її активний симбіоз з іншими науковими дисциплінами. Через це сьогодні вона оперує термінологією різноманітних фахів. До названих вище суміжних із епідеміологією галузей можна додати такі, що термінологічно підживлюють її: *трансплантологія, фізіологія, хімія, хроматографія, цитогенетика, генна інженерія, популяційна екологія*.

Таким чином, можна відзначити, що постійно відбувається творення міжгалузевого термінологічного фонду для наук певного напрямку, зокрема природничих дисциплін, оскільки окремі галузеві термінології розвиваються не ізольовано, а в тісному зв'язку з іншими термінологічними підсистемами. В цьому феномені можна побачити відбиття багатогранності певного виду фахової діяльності і його взаємозв'язку з суміжними галузями. Зокрема, епідеміологія є одним із найяскравіших прикладів того напрямку, який притягує до себе термінологію інших галузей, близьких за досягненням мети. Формується міждисциплінарний масив термінів певної спрямованості наук і у процесі функціонування та розвитку знань створюється термінологічна база.

Терміносистема епідеміології має свою структуру, яка багато в чому визначається позамовними факторами, зокрема умовним розподілом науки на загальну (теоретичну) і спеціальну. Терміни, застосовані в *загальній епідеміології*, становлять ядро епідеміологічної терміносистеми – вони відбивають найбільш фундаментальні поняття галузі. Застосування зазначених

термінів у розв'язанні спеціальних питань епідеміології вимагає їх видозмінення й спричиняє утворення більш конкретних термінів, орієнтованих на вирішення прикладних проблем, якими займається *спеціальна епідеміологія*. Ці терміни становлять периферичну частину терміносистеми. Прикладами можуть слугувати такі випадки: функціонування в загальній епідеміології терміна *популяційний імунітет*, а в спеціальних же розділах поняттєвий обсяг конкретизується і функціонують терміни *імунний прошарок населення щодо грипу*, *імунний прошарок населення щодо туберкульозу*, *імунний прошарок населення щодо дифтерії* тощо. Як можна побачити, в останньому прикладі більш узагальнений термін *популяційний імунітет* конкретизовано стосовно певної групи (населення) та хвороби (*грип, туберкульоз, дифтерія* тощо).

В епідеміології, особливо теоретичній, активно використовуються терміни, які втілюють узагальнене й водночас конкретне значення істотних властивостей соціально-біологічних явищ (*епідпроцес, механізм передачі збудника, формування епідемічних штамів збудника* та ін.). Для терміносистем характерне явище міжнаукової омонімії; одній науковій галузі омонімія не властива. Так, термін *вогнище* виявляється омонімічними найменуваннями в різних галузях (про що свідчить порівняння таких номінацій, як *вогнище інфекції, епідемічне вогнище* – в епідеміології; *природне вогнище* – в екології та епізоотології; *вогнище запалення, вогнище патологічного процесу* – в інфектології; *вогнище ураження* – в медицині катастроф тощо). Як можна побачити, в інфектології термін *вогнище інфекції* позначає локалізацію на рівні органа чи системи, де концентрується і звідки поширюється патологічний процес. Для епідеміолога термін *епідеміологічне вогнище* відбиває поняття про територію, в межах якої діє певне джерело інфекції. Для еколога, епізоотолога назва *природне вогнище* позначає ділянку, як правило, одного типового географічного ландшафту зі стійко сформованим паразитоценозом.

Таким чином, феномен еволюції епідеміологічної термінології є досить активним процесом постійного створення, поновлення й зникнення певної кількості галузевих термінів, одні з яких набувають нових значень, інші –

змінюють зміст чи форму написання, деякі – зовсім зникають зі вжитку. Значну роль відіграє інтеграція наукового поняття в певну фахову галузь, що й остаточно визначає, як мовно оформлятиметься дане термінологізоване поняття (номінації: *екологічна епідеміологія* або *епідеміологічна екологія*; *епідеміологічна географія* або *географічна епідеміологія*).

Отже, аналіз терміносистеми епідеміології свідчить про досить розвинену цілісну систему термінологічних одиниць, виявляє специфіку категоризації та концептуалізації даної термінології, зв'язку концептуальної моделі галузі з терміносистемою. Комплексний підхід до опису формування, функціонування та системно-понятійних зв'язків згаданої конкретногалузевої терміносистеми дозволяє дослідити питання специфіки галузевих термінів як лексичних одиниць, особливості самої терміносистеми та розглянути відбиття процесу пізнання, взаємозв'язків різних суміжних та несуміжних із епідеміологією галузей. Такі дослідження дозволяють докладніше вивчити характер мовної репрезентації термінів.

Література:

1. Панько Т. І. Від терміна до системи. – Львів: Світ, 1979. – 147 с.
2. Кияк Т.Р. Лингвистические аспекты терминоведения. – К., 1989. – 104 с.
3. Жаботинская С.А. Лингвокогнитивный подход к анализу номинативных процессов // Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна. – 2010. – № 982. – С. 6–20.
4. Мишланова С.Л. Терминоведение XXI века: история, направления, перспективы // Филол. науки. – 2003. – № 2. – С. 94–101.
5. Новодранова В.Ф. Понятие и концепт // Научно-техническая терминология: Научно-реферативный сборник. – 2002. – Вып. 2. – С. 59–60.
6. Володина М.Н. Когнитивно-информационная природа термина и терминологическая номинация: дисс. ... докт. филол. наук. – М., 1998. – 345 с.
7. Langacker R.W. Cognitive Grammar: A Basic Introduction. -NY:OUP, 2008.
8. Lacoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. - Chicago, 1980.
9. Соколовська Т.Г. Українська термінол. з генетики: походження, структура, системність: автореф. дис... к. філол. н. – К.: КНУ, 1999. – 20 с.